

Een aardbeving is meer dan een aardbeving

De beroemdste aardbeving in de geschiedenis blijft die van 1755, die de Portugese hoofdstad Lissabon met de grond gelijk maakte. Die bekendheid is niet alleen het gevolg van het hoge aantal slachtoffers – 20.000 op zijn minst – dat viel te betreuren in wat, op dat moment, nog het centrum van een wereldrijk was. De voornaamste reden is een andere. De aardbeving van 1755 in Lissabon komt ter sprake in *Candide* van Voltaire, uit 1759. De in de tweede helft van de Achttiende Eeuw razend populaire roman heeft als weinig andere boeken bijgedragen tot wat we later 'de moderniteit' zijn gaan noemen, een levensgevoel waarin voor fatalisme en de gedachte aan een straffende god weinig plaats meer was, en optimisme en vooruitgangsgeloof hoog in aanzien stonden.

Want een aardbeving is nooit zomaar een aardbeving – het is ook een aanleiding tot nadenken over het noodlot of de nietigheid van de mens in het natuurgeweld, of de geschiedenis. *Candide* – de roman heet naar zijn hoofdpersoon – draait om dat noodlot, het fatum. Candide en Pangloss – die is geënt op de contemporaine filosoof Leibniz – zijn verwickeld in een permanent filosofisch debat dat hen naar alle uithoeken van Europa brengt. Pangloss huldigt de stelling dat alles wat gebeurt per definitie de best mogelijke wereld vertegenwoordigt. Candide heeft daar zo zijn twijfels, culminerend in de befaamde slotzin van de roman: "Dat is mooi gezegd, antwoordde Candide, maar we moeten ons tuintje wieden". Ook in de hoofdstukken vijf en zes, die over Lissabon gaan, plaatst Candide vraagtekens bij Pangloss' fatalistische geschiedopvatting, wanneer de reizigers, als door een wonder aan het neerstortend puin ontkomen, achteraf op de brandstapel terecht dreigen te komen – Voltaire schrijft niet waarom, maar voor de lezers in de Achttiende Eeuw is dat wel duidelijk: de roomse clerus zoekt naar zondebokken bij een aardbeving die een straf van God moet zijn, en twee vreemdelingen lijken voor die rol geknipt. Als Pangloss ook dit vooruitzicht fatalistisch opneemt, verzucht Candide: "Als dit hier de beste van de mogelijke werelden is, wat zijn dan de andere?"

Zou Petra Noordkamp ook hebben nagedacht over het noodlot, of over god, toen zij voor haar video-installatie 'Fragile - Handle with care' rondliep in het in 2016 door een grote aardbeving in Midden-Italië getroffen gemeentes Arquata del Tronto en Visso? Ook voor haar, blijkt uit de filmbeelden en de tekst die ze schreef voor de catalogus, is de aardbeving meer dan een aardbeving – aanleiding tot bespiegelingen over haar jeugd, het leven thuis in Nederland. En op een bepaalde manier gaat het ook over god. In 'Fragile - Handle with care' stelt zij de zorgvuldig buiten het aardbevingsgebied opgeslagen voorwerpen die uit de verwoeste kerken in het rampgebied gered zijn, tegenover de achteloosheid waarmee wordt omgegaan met de half-verwoeste woonhuizen van Arquata del Tronto en Visso.

Deze beklemmende installatie, geeft de toeschouwer een beetje een Pompeï-gevoel: dat op deze plaats het leven plots tot stilstand is gekomen en dat wat je ziet een perverse momentopname is. Maar waar de ramp in Pompeï zich op veilige afstand in de tijd, in 79 namelijk, heeft voltrokken, is de momentopname in Arquata del Tronto en Visso akelig dichtbij. Het is nog geen twee jaar geleden dat hier het leven tot stilstand is gekomen waarin we door de ingestorte muren een blik werpen: kleren keurig aan hangertjes in de regen, een schrijftafel met papieren, een kast met dekens voor als het koud wordt in de bergen, een aan de muur geprikte foto van een mooie, blonde vrouw.

Ik voelde mij als een dief bij het maken van deze opnamen, schrijft Noordkamp. Dat de Maria-beelden, wijwater-vaten en andere voorwerpen uit de getroffen kerkjes elders zo keurig ingepakt en gecatalogiseerd liggen opgeslagen is voor de filmmaker geen troost. Het benadrukt voor Noordkamp eerder hoe schandalig het is, dat er in het aardbevingsgebied nog nauwelijks iets is gedaan voor de mensen, in wier leven de ruïnes een inkijkje bieden. Hier klopt iets niet, hier is iets verkeerd met de wereld – die conclusie weet Noordkamp, in een film van amper zes minuten, krachtig over te brengen.

In *Loro*, de jongste film van de Italiaanse regisseur Paolo Sorrentino, is ook sprake van een aardbeving, die van 2006 in het naburige stadje L'Aquila. *Loro* gaat over een oudere zakenman-politicus, die een frappante gelijkenis vertoont met de Italiaanse ex-premier Silvio Berlusconi. Voor hem draait het leven alleen nog maar om mooie meisjes en eigenbelang. De aardbeving van 2006 markeert deze morele neergang. Maar verre van er een straf van god in te zien, zweert 'Berlusconi' dat hij het natuurgeweld goed zal maken. Er

komen eenvormige, naargeestige, aardbeving-bestendige flats in L'Aquila, waarin de bevolking van de eens zo traditierijke stad het bestaan vegeterend mag voortzetten.

De film van Noordkamp vertoont enige overeenkomst met die van Sorrentino – ook in *Loro* worden de kunstschaten uit een ingestorte kerk gered, met een hijskraan. Maar ook hier is dat geen troost en markeert eerder een vermoeide moedeloosheid – de hulpverleners bij de aardbeving zitten aan het einde van *Loro* volkomen gedesillusioneerd bijeen. Aan een straf van god denkt niemand meer bij Sorrentino noch Noordkamp. Maar er is ook geen alternatieve zingeving voor in de plaats gekomen. Verwonderde berusting overheerst.

Zou, nog geen twee eeuwen nadat Voltaire zijn *Candide* in verzet liet komen tegen de ideeën van Pangloss over de werkelijkheid, en daarmee eeuwen van vrijheid en ondernemen en geloof in een betere toekomst inluidde, het fatalisme dan toch hebben gewonnen? Ook nu is een aardbeving meer dan een aardbeving – mogelijk zelfs het einde van een tijdperk.

Raymond van den Boogaard (1951), historicus en journalist